

VOYAGA ETMAGANLAR O'RTASIDA JINOYATCHILIKNI OLDINI OLISH PROFILAKTIKASI

Abdurasulov Muhammadqodir¹

¹Andijon viloyati Yuridik texnikumi
mahsus fanlar o'qituvchisi, 2 chi darajali yurist

Rasulov Shodmonbek²

²Andijon viloyati Yuridik texnikumi
mahsus fanlar o'qituvchisi, 1 chi darajali yurist

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7107522>

ARTICLE INFO

Received: 17th September 2022

Accepted: 19th September 2022

Online: 23rd September 2022

KEY WORDS

voyaga yetmaganlar, profilaktika, jinoyatchilik va huquqbuzarlik, oila, qonun ustuvorligi, insonparvarlik, idoraviy xizmatlar va muassasalar.

Demokratik huquqiy davlat, kuchli fuqarolik jamiyati qurish yo'lini tanlagan mamlakatimizda inson huquq va erkinliklarini himoya qilish masalasi milliy qonunchiligimizda mustahkamlab qo'yilgan. Qonun ustuvorligini ta'minlash, aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish, yosh avlod huquq va manfaatlarini himoya qilish sohasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ishlar ana shu ezgu maqsadga xizmat qiladi. Bu borada o'sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy, aqliy va ma'naviy jihatdan barkamol rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratilishi, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan kuchli ijtimoiy siyosatning o'ziga xos xususiyatlaridan biri hisoblanadi.

Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarning oldini olish va unga qarshi kurash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan kuchli ijtimoiy

ABSTRACT

Mazkur maqolada voyaga etmaganlar o'rtasida jinoyatchilikni oldini olish profilaktikasi, shuningdek voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, o'smirlarning jinoyat xulq-atvori sabablarini aniqlash va bartaraf etish bo'yicha kompleks ishlarni amalga oshirish muammolari va ularga chek qo'yish masalalarini hal qilishda insonparvarlik yondashuv asosida amalga oshirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

siyosatning asosiy yo'nalishlaridan birini tashkil qiladi. Voyaga etmaganlar jinoyatchiligi kriminologik tadqiqotning mustaqil obyekti sifatida umumiy jinoyat tarkibining tarkibiy qismi bo'lib, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, quyidagilardan iborat: umumiy jinoyatga nisbatan ko'proq salbiy va intensiv o'sish dinamikasi, aksariyat jinoyatlarning kattalar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarga sheriklikda sodir etilishi; yollanma va yollanma-zo'ravonlik jinoyatlarining yuqori foizi, yuqori kechikish, tajovuzkorlik va shafqatsizlikning kuchayishi, jinoyatlarning guruhli xususiyati va boshqalar.

Bu borada O'zbekiston Respublikasining Jinoyat qonuni ham alohida ahamiyat kasb etadi. Garchi amaldagi Jinoyat kodeksida, voyaga yetmaganlarning jinoyat javobgarligi borasida muayyan qoidalar mustahkamlangan bo'lsa-da, u eng avvalo,

jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarni qonun tomonidan insonparvarlik, odillik, qonuniy tamoyillari orqali muhofaza qilinishini nazarda tutadi. Kelajak avlodni jinoiy xurujlardan himoya etishda, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olishda bu borada jinoyat qonunining ahamiyati shubhasizdir.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat konunchiligiga ko'ra voyaga yetmaganlarning javobgarligi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Jinoyat Kodeksi Umumiy qismi oltinchi bo'lim 85-90-moddalarida voyaga yetmaganlar javobgarligi mustahkamlangan. Kodeksning oltinchi bobi «Voyaga yetmaganlar javobgarligining xususiyatlari» deb nomlanib, «Jazo va uni tayinlash», «Javobgarlikdan va jazodan ozod qilish» deb nomlanuvchi boblardan iborat. Shuning bilan birga, voyaga yetmaganlarning javobgarligi borasida, ularga nisbatan jazo tayinlash, javobgarlikdan va jazodan ozod etish borasidagi qoidalarni qo'llashda, yuqoridagilar bilan birgalikda, Jinoyat kodeksi umumiy qism qoidalariga amal qilinadi.

Ma'lumki, voyaga etmaganlarning huquqbuzarlik xatti-harakatlarining sabab omillarini tahlil qilish ko'p o'n yillar davomida har doim ilmiy bilimlarning turli sohalari: huquqshunoslik, psixiatriya, ijtimoiy fanlar, tibbiyot, pedagogika va boshqalardagi mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning qiziqishlari markazida bo'lib kelgan. Xulq-atvor buzilishlari haqidagi zamonaviy bilimlar, ular o'zaro bog'liq omillar tizimi bilan belgilanadigan shaxsning ijtimoiy xulq-atvorining murakkab shakllari degan xulosaga kelishga imkon beradi.

Ta'kidlash joyizki, voyaga etmaganlar jinoyati uni kattalar jinoyatidan ajratib turadigan bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Birinchidan, bu yoshning xususiyatlari: o'smirlik har doim o'tish davri, tanqidiy deb talqin qilinadi. O'smirlik, eng avvalo, shaxsning balog'at yoshi bo'lib, barcha sohalarda shaxsning giperaktivligi bilan tavsiflanadi. Bu davrning boshida o'smir o'zining ma'lum bir jinsga mansubligini anglay boshlaydi, boshqa jins vakillariga qiziqadi, jinsiy istakning dastlabki belgilari paydo bo'ladi. Ijtimoiy jihatdan o'smirlik bosqichi birlamchi sotsializatsiyaning davomi hisoblanadi. Bu yoshdagi deyarli barcha o'smirlar ota-onasi va davlatiga qaram bo'lgan maktab o'quvchilaridir. O'smirning ijtimoiy mavqei bolanikidan unchalik farq qilmaydi. Yagona farq shundaki, o'smirda voyaga yetganlik hissi paydo bo'ladi, o'smirda doimiy ravishda o'zini kattalardek shaxs sifatida ko'rsatishga intilishi, u bilan hisoblashish, uning fikrini hurmat qilish talabi paydo bo'ladi. O'smir, shuningdek, kattalar xatti-harakatlarining tashqi atributlarini o'rganadi: kiyinish, gapirish; chekishni, spirtli ichimliklarni ichishni va hokazolarni boshlaydi.

O'tish davrining keyingi xususiyati kuchli aqliy zaiflikdir. Hayotning qiyinchiliklari, ayniqsa, o'zini-o'zi tasdiqlash davridagi qadr-qimmatning kamsitilishi, bu holatlar tufayli ko'ngilsizlik yoshlarni ko'pincha boshi berk ko'chaga olib boradi va ko'pincha uning muammolarini faqat hayotni tark etish orqali hal qilish mumkin degan fikrga olib keladi. O'smirlar va yoshlar o'z joniga qasd qilish statistikasi juda xavotirli. Ushbu yosh toifasi uchun o'lim sabablari ro'yxatida o'z joniga qasd qilish sil kasalligi va jarohatlardan keyin uchinchi o'rinni egallaydi va ularning soni

o'sishda davom etmoqda. O'nta holatdan to'qqiztasida voyaga etmaganlarning o'z joniga qasd qilishga urinishlari o'z joniga qasd qilish istagi emas, balki e'tiborni jalb qilish istagi, yordam chaqirishdir.

Shuningdek, huquqbuzarliklar voyaga yetmaganlar tomonidan, odatda, ko'chada, tengdoshlari davrasida sodir etiladi. Voyaga etmaganlar birgalikda dam olishning guruh shakllariga bo'lgan katta istagi bilan ajralib turadi. Bu o'z guruhlarini yaratadigan deviant xulq-atvori bo'lgan o'smirlarga ham xosdir. Ayrim o'smirlar va yoshlarning huquqbuzarlik yo'liga o'tishining bevosita asosiy sabablari o'z-o'zidan ta'lim-tarbiyaning qiyinchilik va kamchiliklari emas, balki ularning axloqsiz qarashlari, ijtimoiy muhit (mikromuhit) odatlari, xulq-atvoriga taqlid bilan bevosita yuqishidir. xorijiy filmlarning "soxta qahramonlari". Shunday qilib, voyaga etmaganlar jinoyati ularni sodir etgan shaxslarning past ijtimoiy madaniyati, axloqiy yomon xulq-atvori natijasidir. Muayyan shaxsning madaniy va axloqiy deformatsiyasi ko'pincha mikro muhitning (oila, tengdoshlar guruhi) salbiy ta'siri natijasida yuzaga keladi.

Huquqbuzarlik sodir etgan voyaga yetmaganlarning aksariyati ota-onalarning mastligi va ichkilikbozligi, shafqatsizligi, ijtimoiy xulq-atvor qoidalarini muntazam ravishda buzishi, ular tomonidan jinoyat sodir etishi o'smirlarda kriminogen moyillikni shakllantiradi. Huquqbuzarliklarni bartaraf etish ijtimoiy jarayonlarni boshqarishni hisobga olgan holda tizimli ravishda amalga oshirilishi va davlat ahamiyatiga molik muhim ijtimoiy vazifa sifatida qaralishi kerak.

Voyaga etmaganlar jinoyati muammosini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Ushbu sohadagi profilaktika choralari zamonaviy

jamiyatning ajralmas atributidir. Keng ma'noda har qanday noxush hodisalarning oldini olish degan ma'noni anglatuvchi "oldini olish" tushunchasi 1970-yillardan beri mavjud. huquqiy mazmun bilan to'la boshladi. A.Sattorovanning fikricha, huquqbuzarliklar profilaktikasi deganda jinoiy niyatni hali ko'rsatmagan shaxs tomonidan jinoyat sodir etishning sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish bo'yicha faoliyat tushuniladi, lekin uning xatti-harakati uning jinoiy qilmishiga aylanib qolish ehtimoli yuqoriligidan dalolat beradi. Huquqbuzarliklarning oldini olish ijtimoiy munosabatlarning o'zgarishini ta'minlaydigan ijtimoiy amaliyotning alohida turi sifatida ham qaraladi, buning natijasida deviant xatti-harakatlarga yordam beradigan shartlar (sabablar, omillar) bartaraf etiladi yoki zararsizlanadi.

Voyaga etmaganlar o'rtasida qarovsizlik va huquqbuzarliklarning oldini olish muammosini hal qilishda muammoning ijtimoiy ahamiyatini tushunish asos bo'lishi kerak, uning markazida bolaning shaxsiyati, uning kelajagi turadi.

Voyaga etmaganlarning deviant xulq-atvorining oldini olish bo'yicha davlat chora-tadbirlarining umumiy tizimida umumiy va maxsus profilaktika choralari ajratib ko'rsatish kerak. Umumiy profilaktika qulay ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy, ijtimoiy-pedagogik sharoitlarni yaratishni o'z ichiga oladi, bu quyidagilarga yordam beradi:

- oilalarning reproduktiv funktsiyalarini bajarishi, jismoniy va ijtimoiy sog'lom bolalarni tarbiyalash;
- tarbiyaviy funktsiyalarni, jismoniy va ijtimoiy sog'lom bolalarni to'liq amalga oshirish;

- barcha turdagi umumta'lim muassasalarining tarbiyaviy funksiyalarini to'liq amalga oshirish, bolalarning qobiliyatlari va ijobiy qiziqishlarini rivojlantirishni ta'minlash, ularning darsdan tashqari vaqtlarda foydali mashg'ulotlar bilan bandligini tashkil etish. Qarovsizlikning oldini olishning zamonaviy tizimi turli idoraviy xizmatlar va muassasalar tomonidan amalga oshirilmogda. Davlat boshqaruvining eng muhim vazifalaridan biri turli bo'linmalarining profilaktik ta'sir ko'rsatish funksiyalari va sohalari aniq taqsimlashdir. Masalan, Parlamentning yoshlar bilan ishlash borasidagi faoliyatini samarali tashkil etish maqsadida, yaqinda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Yoshlar masalalari bo'yicha komissiyasi tuzildi va o'zining faoliyatini boshladi. Yoshlarning, ayniqsa uyushmagan, ish bilan band bo'lmagan, tayin bir mashg'ulotga ega bo'lmagan yoshlarning kasb-hunarlarini puxta egallashi uchun munosib sharoitlar yaratishga, bandligini ta'minlashga, ishbilarmonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga, ularni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb etishga ko'maklashish, yoshlar o'rtasida huquqbuzarlik va jinoyatchilikning oldini olish bo'yicha samarali mexanizmlarni joriy etish bo'yicha takliflar kiritish ushbu komissiyaning asosiy vazifalaridan biri qilib belgilandi. Shu bilan birga, yoshlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olish, ularni turli mafkuraviy tahdidlar va yot g'oyalar ta'siridan asrash, bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazish, yoshlar bandligini ta'minlashga oid masalalar qamrab olingan. Masalan, internet klublar faoliyatini tartibga solish,

ularning kechki soat 22.00 dan keyingi faoliyatini cheklash zarurati kabi masalalar shular jumlasidandir. Shu bois bu ishga mas'ul bo'lgan davlat idoralari, o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat tashkilotlari, voyaga yetmaganlar ishlari bilan shug'ullanuvchi komissiyalar faoliyati samaradorligi hamda mas'uliyatini yanada oshirish lozim.

Shuningdek, Prezidentimiz tashabbusi bilan har haftaning payshanba kuni mamlakatimizda Huquqbuzarlik va jinoyatchilikning oldini olish profilaktika kuni sifatida belgilangani bolalarni huquqiy va ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirish, o'smirlar orasida huquqbuzarliklarning oddini olish tizimini mustahkamlash, ot-onalar hamda vasiylik organlarining mas'uliyatini oshirish borasidagi hamkorlikni yo'lga qo'yishda muhim yo'nalish bo'ldi.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlar, oila, ta'lim muassasalari va keng jamoatchilik zimmasiga voyaga yetmaganlar huquqbuzarligi va jinoyatchiligining oldini olish, hududlarda voyaga yetmaganlarning ma'naviy, axloqiy, huquqiy, estetik, jismoniy, mehnat tarbiyasida ishtirok etish, ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishga ko'maklashish, jazoni ijro etish muassasalaridan qaytib kelgan voyaga yetmaganlarning ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya qilinishi va moslashuviga yordam berish vazifalari yuklatildi. Shunday qilib, voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning oldini olishni amalga oshiruvchi organlar va muassasalarning yaqin o'zaro hamkorligi bilangina bu muammoni hal etish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, joylarda yoshlarni sog'lom va komil inson qilib o'stirish va tarbiyalash, ularning sport va jismoniy

tarbiya bilan shug'ullanishi uchun barcha sharoitni yaratib berish, bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanishi uchun kutubxonalar tashkil etish borasida turli jamoat va davlat tashkilotlari vakillari, mahallalar faollari bilan hamkorlikda samarali ish olib borsak, har tomonlama bilimli, yuksak mana'viyatli yoshlarimiz yaqin va uzoq istiqbolda

mamlakat va xalqimiz hayotining rivojlanishi uchun bor kuch-g'ayrat va salohiyatini ayamaydi. Mamlakatimizda huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha olib borilayotgan tizimli islohotlar xalqimizning tinch va osoyishtaligini ta'minlashga xizmat qiladi.

References:

1. Абдуллаева Ф.С. (2021). К вопросу о профилактике правонарушений среди несовершеннолетних. Общество и право, №1.
2. Мухторов Н. Амнистия актини қўллашдаги янгиликлар //Қалқон, 2019, № 2, 2-4-б.
3. Саттарова А. О мерах по профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних в Республики Узбекистан. М-Т: Аналитический обзор, 2021.
4. Холикулов У.Ш. Вояга етмаганлар жавобгарлиги.// Ҳаёт ва қонун. 2004. № 5.
5. Yuldashev O.M. (2022) Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha ayrim fikrlar. Oriental renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences.